यमाना आस्वादपदवीं गताः सन्तो रसा उच्यन्त इति, अवश्यंभावी तत्प्रतीतिक्रमः केवलमाशुभावितयासौ न लक्ष्यते, यतोऽयमद्याप्यभिव्यक्तिभ्रमः[1]" इति यदुक्तम्, तत्र प्रष्टव्यम्—किं शब्दाभिनयसमर्पितविभावादिप्रत्ययानुमितरामादिगतरागादिज्ञानमेव[2] रसत्वेनाभिमतं भवतः, तद्भावनया भावकैर्भाव्यमानः स्वप्रकाशानन्दो वा। आद्ये न विवादः। किंतु 'रामादिगतरागदिज्ञानं रससंज्ञया नोच्यतेऽस्माभिः' इत्येव विशेषः। द्वितीयस्तु व्याप्तिग्रहणाभावाद्धेतोराभासतयासिद्ध एव। यच्चोक्तं तेनैव—'यत्र यत्रैवंविधानां विभावानुभावसात्त्विकसंचारिणामभिधानमभिनयो वा तत्र तत्र शृङ्गारादिरसाविर्भावः' इति सुग्रहैव व्याप्तिः[1] पक्षधर्मता[2] च।

त्वमुपपादयति—**त एवेति**। विभावादय एवेत्यर्थः। **आस्वादपदवीं** प्रत्यक्षविषयताम्। तथा च पयो यथाम्लयोगेन दधित्वं प्राप्नुवद्दध्नः कारणमुच्यते तथा विभावादयोऽप्यनुमीयमानरत्यादियोगेन रसादिरूपतां प्राप्नुवन्तो रसादेः कारणमुच्यन्त इति भावः। नन्वेतादृशकार्यकारणभावस्वीकारे रसादेरसंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यत्वं कथमुपपन्नमत आह—**अवश्यंभावीति**। तासां विभावादिप्रतीतिव्याप्तिपक्षधर्मताग्रहरसाद्यनुमित्यास्वादरूपाणां प्रतीतीनां **क्रमः** पौर्वापर्यम्। **आशुभावितया** शीघ्रोत्पन्नतया। **असौ** क्रमः। तथा चासां शतपत्रव्यतिभेदवत्क्रमसत्त्वेऽपि सूक्ष्मकालतया स न लक्ष्यत इति भावः। ननु भवतामिदमधिकं कल्पनमत आह—**यत इति**। **अयमीदृशः**, **अद्यापि** रसादेर्व्यङ्ग्यत्वस्वीकारेऽपि, **अभिव्यक्तिर्व्यञ्जनाजन्यबोधः**। यथा भवतां[3] प्रथमं विभावाद्युपस्थितिः, ततो रत्यादिव्यञ्जनम्, ततः साधारण्याभिमानः, ततो रसाद्युत्पत्तिः, इति क्रमसत्त्वेऽप्याशुभावितया रसादेरसंलक्ष्यक्रमत्वमुपपन्नं तथास्माकमपीति भावः। **शब्दाभिनयेति**। दृश्यश्रव्यरूपकाव्यद्वयाभिप्रायेण। **समर्पितेति**। जनितेत्यर्थः। **भवतस्तव**। **तद्भावनया** विभावादिबोधेन। **भावकैः** सामाजिकैः। **भाव्यमान** आस्वाद्यमानः स्वेन आत्मना प्रकाशो यस्य सः। 'रसत्वेनाभिमतः' इति लिङ्गव्यत्ययेनान्वयः। **असिद्धो** नानुमितिविषयः। श्रोत्रियजरन्मीमांसकादीनां विभावादिप्रत्ययसत्त्वेऽपि स्वप्रकाशानन्दानुत्पत्तिदर्शनादयं हेतुर्व्यभिचारीति व्याप्तिप्र-

---

1. **व्याप्तिरिति**। यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्र वह्निरिति साहचर्यनियमः। साध्याभाववदवृत्तित्वमित्यर्थः॥

2. **पक्षेति**। व्याप्यस्य (धूमादेः) पर्वतादिवृत्तित्वम्॥

---

१. 'अभिव्यक्तिकः' ख. 'अभिव्यक्तिक्रमः' घ. २. 'ज्ञानं—' इत्यादिः '—गतराग—दि' इत्यन्तः पाठः क-पुस्तके त्रुटितः. ३. 'बोधः' इत्यधिकः पाठो मुद्रिते.